

емітента іпотечних облігацій та управителя іпотечним покриттям активів, внесених до складу іпотечного покриття іпотечних облігацій.

Встановлення значних вимог для емітента та управителя іпотечним покриттям із платоспроможності та розмірів активів щодо ліцензійних умов призводять до зайняття провідного місця на ринку щодо випуску іпотечних облігацій банками та пов'язаними з ними фінансовими установами. У зв'язку з цим для усунення зловживань з боку банків доречно не посилювати обмеження у здійсненні діяльності з випуску іпотечних облігацій та управлінню іпотечним покриттям, а ввести обов'язкові додаткові гарантії для інвесторів з боку третіх осіб за наявності пов'язаних банків та фінансових установ.

Необхідно при правовому регулюванні надання фінансових послуг під час випуску та продажу іпотечних облігацій, формування іпотечного покриття, укладання договору управління ввести стандартизацію на рівні нормативних актів НКЦПФР.

2.2. Недержавні пенсійні фонди як професійні учасники інвестування інноваційного розвитку України

Сучасна теорія права визнає, що проблеми, пов'язані з правовим регулюванням суспільних відносин, зокрема проблема ефективності взаємодії процесів законотворення та застосування, є актуальними для будь-якої спільноти. Глибина усвідомлення суті цих проблем є свідченням рівня не тільки пізнання права як об'єктивного складного, багатоаспектного соціального явища, особливої форми регулювання суспільних відносин, а й усвідомлення самої ідеї права, шляхів та форм її реалізації в бутті конкретно-історичного суспільства не лише у вигляді певної системи понять, визначень, принципів, норм і інститутів, а й реальної дії цієї системи. Однією з важливих цілей права є сприяння досягненню реалізації діалектичної взаємодії об'єктивно зумовлених соціальних інтересів (приватних і публічних) у процесі їх реалізації в будь-якій формі соціальної взаємодії, у тому числі і в державно організованому суспільстві. По суті, це дозволяє говорити про загальність правового впливу на кожного суб'єкта суспільних, зокрема правових відносин, що є важливою передумою

мовою процесу створення і функціонування національної системи права, що є, передусім, процесом розкриття об'єктивно існуючих закономірностей суспільного розвитку і свідомого впровадження їх у правову дійсність. Особливого значення в процесі переходу до ринкової економіки набуває зменшення ролі держави на діяльність суб'єктів господарювання, визначення джерел фінансування для інвестиційної діяльності тощо.

Перехід до ринкової економіки ставить на порядок денний питання запровадження новітніх підходів її розвитку, опанування правовим механізмом щодо інноваційних підходів господарювання. Одним із напрямів таких підходів є створення умов для залучення інвестицій та розвиток інноваційної діяльності, розвиток новітніх технологій, створення і поширення інноваційної інфраструктури тощо. Суттєвим напрямом щодо фінансової підтримки інноваційної діяльності мають стати ресурси, які акумулюються і будуть у подальшому накопичуватись у системі недержавних пенсійних фондів (у тому числі і в обов'язковому накопичувальному фонді обов'язкового пенсійного страхування). Саме спрямування зазначених ресурсів в інноваційні проекти може сприяти розвитку економіки та збереженню коштів громадян.

Будь-яка господарська діяльність у сфері фінансів потребує чіткого прозорого законодавчого врегулювання, яке б адекватно, зрозуміло і збалансовано відображало інтереси суспільства в цілому і кожного суб'єкта господарської діяльності зокрема і особливо інтереси громадян (учасників недержавних пенсійних фондів). Слід підкреслити, що право діє лише тоді, коли реально відображає ті процеси, які існують у суспільстві. Повною мірою це стосується і діяльності недержавних пенсійних фондів, довіри громадян до зазначених інституцій, державних гарантій щодо збереження інвестованих коштів громадян тощо. Необхідно звернути увагу, що громадяни інвестують свої кошти у недержавні пенсійні фонди тривалий період, а тому для збереження коштів громадян дуже важливо запобігти інфляційним процесам, отримання інвестиційного доходу тощо. Викладене свідчить про те, що правове регулювання діяльності недержавних пенсійних фондів повинно бути прозорим і зрозумілим як для громадян, так і для осіб, які будуть працювати у системі недержавного пенсійного забезпечення.

Система недержавного пенсійного забезпечення. В Україні в цілому створені всі передумови для розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення. Ухвалення 09.07.2003 р. Закону України «Про

загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»¹ та «Про недержавне пенсійне забезпечення»² стало одним із найважливіших етапів здійснення пенсійної реформи в країні, оскільки забезпечило створення правових засад функціонування недержавних пенсійних фондів (далі – НПФ), а також державного регулювання ринку фінансових послуг у сфері накопичувального пенсійного забезпечення. З метою забезпечення належної діяльності НПФ КМ України й Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України прийнято низку нормативно-правових актів, якими встановлені правила й вимоги при провадженні діяльності з недержавного пенсійного забезпечення, умови функціонування й розвитку НПФ та їх адміністрування. Накопичення додаткової пенсії саме в таких фондах має певні переваги: вони не можуть зазнати процедури банкрутства, тобто не можуть бути ліквідованими, а мають продовжувати виконувати свої зобов'язання перед громадянами за будь-яких обставин.

Законодавство про недержавне пенсійне забезпечення складається із Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення», законодавства про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, Закону України «Про страхування», «Про банки і банківську діяльність», «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)», «Про цінні папери і фондову біржу», «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» та інших нормативно-правових актів. За період становлення ринку недержавного пенсійного забезпечення створено єдине правове поле щодо функціонування установ недержавного пенсійного забезпечення шляхом формування підзаконної нормативної бази у сфері регулювання діяльності установ недержавного пенсійного забезпечення.

Згідно зі ст. 2 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» система недержавного пенсійного забезпечення – це складова частина системи накопичувального пенсійного забезпечення, яка ґрунтується на засадах добровільної участі фізичних та юридичних осіб, крім випадків, передбачених законами, у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання учасниками недержавного пенсійного забезпечення додаткових

¹ Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування [Текст] : Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV // Офіц. вісн. України. – 2003. – № 33. – Ст. 1770.

² Про недержавне пенсійне забезпечення [Текст] : Закон України від 09.07.2003 № 1057-IV // Офіц. вісн. України. – 2003. – № 33. – Ст. 1769.

до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат¹.

До принципів, за якими здійснюється недержавне пенсійне забезпечення, належать:

- законодавче визначення умов недержавного пенсійного забезпечення;
- заінтересованість фізичних осіб у недержавному пенсійному забезпеченні;
- добровільність створення пенсійних фондів юридичними та фізичними особами, об'єднаннями фізичних осіб і об'єднаннями юридичних осіб;
- добровільна участь фізичних осіб у системі недержавного пенсійного забезпечення й вибору виду пенсійної виплати;
- добровільність прийняття роботодавцем рішення про здійснення пенсійних внесків на користь своїх працівників до системи недержавного пенсійного забезпечення;
- економічна заінтересованість роботодавця у здійсненні пенсійних внесків на користь своїх працівників до системи недержавного пенсійного забезпечення;
- неможливість необгрунтованої відмови роботодавця від здійснення пенсійних внесків до системи недержавного пенсійного забезпечення на користь своїх працівників, якщо роботодавець розпочав здійснення таких пенсійних внесків;
- рівноправність всіх учасників пенсійного фонду, які беруть участь в одній пенсійній схемі;
- розмежування та відокремлення активів пенсійного фонду від активів інших суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення та накопичувального пенсійного страхування з метою захисту майнових прав учасників пенсійного фонду та унеможливлення банкрутства пенсійного фонду;
- визначення розміру пенсійної виплати залежно від суми пенсійних коштів, облікованих на індивідуальному пенсійному рахунку учасника фонду або застрахованої особи;
- гарантування фізичним особам реалізації наданих їм прав;
- цільове та ефективне використання пенсійних коштів;

¹ Про недержавне пенсійне забезпечення [Текст] : Закон України від 09.07.2003 № 1057-IV // Офіц. вісн. України. – 2003. – № 33. – Ст. 1769.

- державне регулювання розміру тарифів на послуги, що надаються у системі недержавного пенсійного забезпечення;
- відповідальність суб'єктів системи недержавного пенсійного забезпечення за порушення норм законодавчих актів;
- державне регулювання діяльності з недержавного пенсійного забезпечення та нагляду за його здійсненням.

Недержавне пенсійне забезпечення здійснюється:

- 1) пенсійними фондами шляхом укладення пенсійних контрактів між адміністраторами НПФ і їх вкладниками;
- 2) страховими організаціями на підставі укладення договорів страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника НПФ;
- 3) банківськими установами шляхом укладення договорів про відкриття пенсійних депозитних рахунків для накопичення пенсійних заощаджень у межах суми, визначеної для відшкодування вкладів НПФ гарантування вкладів фізичних осіб.

Однак можна констатувати, що в нашій державі за період дії Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» недержавні пенсії не стали масовим додатковим видом соціальних гарантій працівників як майбутніх пенсіонерів. Працездатне населення практично не виявляє власної ініціативи щодо участі в недержавному пенсійному забезпеченні, не маючи відповідно довіри та мотивації до цього. З макроекономічної точки зору нерозвиненість системи недержавних пенсійних фондів позбавляє економіку потужного довгострокового фінансового ресурсу для інвестування. У системі недержавного пенсійного забезпечення серед вкладників спостерігається тенденція до скорочення або тимчасового припинення сплати внесків на користь учасників, що спричинена нестабільною економічною ситуацією.

Серед основних причин повільного розвитку недержавного пенсійного забезпечення слід виділити:

- відсутність розвинутого фінансового ринку і як наслідок – обмежений вибір фінансових інструментів, придатних для інвестування в них пенсійних коштів, відставання розвитку ринку капіталу від потреб інституційних інвесторів. Можливість інвестування пенсійних коштів в акції обмежена внаслідок відсутності законодавчих вимог щодо обов'язкового продажу акцій підприємств, що мають стратегічне значення для економіки України та її безпеки, підприємств-монополістів та підприємств із дер-

жавною часткою виключно на фондовій біржі, а також незацікавленості емітентів у проходженні процедури лістингу на фондовій біржі;

- незахищеність на достатньому рівні міноритарних акціонерів;
- незацікавленість роботодавців у фінансуванні добровільних пенсійних програм для працівників;
- недосконалість системи обліку пенсійних коштів учасників та розкриття інформації про стан та зміни на їх індивідуальних рахунках;
- надто високий розмір адміністративних видатків у недержавних пенсійних фондах;
- відсутність міжнародних стандартів фінансової звітності у недержавних пенсійних фондах та суб'єктах системи накопичувального пенсійного забезпечення, які надають послуги недержавним пенсійним фондам;
- недосконалість і непрозорість системи розкриття інформації для учасників, зокрема про реальних власників установ, що надають послуги у системі накопичувального пенсійного забезпечення (банки, компанії з управління активами, адміністратори недержавних пенсійних фондів);
- низький рівень і недостатнє фінансування роз'яснювальної роботи щодо змісту та ролі цієї пенсійної системи.

З урахуванням зазначеного учасники парламентських слухань на тему: «Стан проведення пенсійної реформи та шляхи її вдосконалення», що відбулися 16 лютого 2011 р., для вдосконалення системи недержавного пенсійного забезпечення, підвищення довіри з боку її учасників та запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування рекомендували КМ України:

- забезпечити розробку проектів нормативно-правових актів щодо:
 - а) економічного стимулювання розвитку недержавного пенсійного забезпечення;
 - б) запровадження нових фінансових інструментів для інвестування пенсійних активів;
 - в) підготовки до запровадження і функціонування накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;
 - г) здійснення заходів стосовно посилення нагляду з боку державних органів за діяльністю фінансових установ, що надають послуги у системі недержавного пенсійного забезпечення, з метою недопущення втрати пенсійних активів, впровадження пруденційного нагляду з використанням найкращого міжнародного досвіду здійснення нагляду у системі накопичувального пенсійного забезпечення, а також щодо зменшення адміністративних видатків у системі не-

державного пенсійного забезпечення; д) удосконалення законодавства стосовно валютного регулювання; е) удосконалення законодавства стосовно розкриття інформації про стан та зміни на індивідуальних пенсійних рахунках учасників системи накопичувального пенсійного забезпечення, у тому числі інформації про реальних власників фінансових установ, що надають послуги у системі накопичувального пенсійного забезпечення;

– забезпечити подання до ВР України пропозицій щодо запровадження міжнародних стандартів фінансової звітності суб'єктами системи накопичувального пенсійного забезпечення;

– доопрацювати механізм спрямування коштів накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування до недержавних пенсійних фондів за бажанням і вибором застрахованої особи;

– забезпечити участь Міністерства економічного розвитку і торгівлі України та Міністерства фінансів України в розробці подальших кроків проведення пенсійної реформи в Україні і визначити відповідальність цих міністерств у реалізації заходів, спрямованих на запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, розвиток фінансового ринку в Україні, поліпшення діяльності недержавних пенсійних фондів, проведення актуарних розрахунків у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;

– передбачити у проекті закону про Державний бюджет України на відповідний рік кошти для фінансування витрат у порядку, визначеному КМ України, на: а) завершення розробки програмно-технічного комплексу для системи збирання страхових внесків до накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, сумісного із системою електронних переказів банків, та системи автоматизованого звітування про стан накопичувальних пенсійних рахунків застрахованих осіб; б) створення системи автономного доступу застрахованих осіб до електронної інформації про стан їх накопичувальних пенсійних рахунків; в) розробку інтегрованої системи обміну інформацією між органами, які здійснюють державний контроль і нагляд у накопичувальній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та системі недержавного пенсійного забезпечення; г) проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи серед населення з питань накопичувального пенсійного забезпечення.

Поняття й види недержавних пенсійних фондів. Ключовими суб'єктами недержавного пенсійного забезпечення є недержавні пенсійні фонди. Найбільшими НПФ світу у 2002 р. були:

Таблиця 2.1

Найбільші недержавні пенсійні фонди світу [3]

Назва пенсійного фонду	Активи (млрд дол.)
CALPERS	156,3
ABP St.Psf (Sweden)	134,9
NY StateCommonRetirementFund	112,5
CaliforniaStateTeachersRetSystem	100,8
FloridaStateBoardofAdministration	98,1
FederalRetThiftInvestmentBoard	97,7
GeneralMotorsAssetManagement	94,3
NationalPublicServicePersonnel (Japan)	69,3
PGGM St.Psf. (Netherlands)	45
BritishTelecommunications (UK)	41,8
AVS (Switzerland)	14,9

Таблиця 2.2

**Глобальні пенсійні активи НПФ світу мають такий вигляд
(млрд дол.)¹ [3]**

Країна	1990	1999	2001
США	2624	7765	7010
Канада	198	345	297
Великобританія	616	1365	1200
Нідерланди	237	427	384
Німеччина	106	139	125
Інші країни Європи	226	465	400
Японія	574	1544	1235
Австралія	53	139	147
Інші тихоокеанські країни	84	200	160
Латинська Америка	25	134	120
Африка і Близький Схід		104	90
Разом	4922	12978	11484

¹ Місія Агентства США з Міжнародного розвитку в Україні, Білорусі та Молдові.

Стаття 1 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» визначає, що недержавний пенсійний фонд – юридична особа, створена відповідно до цього Закону, яка має статус неприбуткової організації (непідприємницького товариства), функціонує та провадить діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам зазначеного фонду у законодавчо визначеному порядку¹.

Предметом його діяльності є сукупність організаційних, юридичних та інших передбачених законодавством дій, спрямованих на акумулювання, збереження і примноження пенсійних коштів з метою забезпечення прав його учасників щодо отримання ними додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат. Виключним видом діяльності цих фондів є недержавне пенсійне забезпечення. Провадження ними іншої діяльності забороняється.

Види недержавних пенсійних фондів:

1) відкритий пенсійний фонд. Його учасниками можуть бути будь-які фізичні особи незалежно від місця й характеру їх роботи;

2) корпоративний пенсійний фонд. Його засновником є юридична особа-роботодавець або декілька юридичних осіб-роботодавців; до нього можуть приєднуватися роботодавці-платники. Його учасниками можуть бути виключно фізичні особи, які перебувають (перебували) у трудових відносинах з роботодавцями-засновниками й роботодавцями-платниками НПФ;

3) професійний пенсійний фонд. Його засновником (засновниками) можуть бути об'єднання юридичних осіб-роботодавців, об'єднання фізичних осіб, включаючи професійні спілки, або фізичні особи, пов'язані родом своєї професійної діяльності (занять). Учасниками такого фонду можуть бути виключно фізичні особи, пов'язані родом своєї професійної діяльності, визначеної у його статуті. Пенсійним фондам забороняється змінювати їх вид і найменування, зазначені у статуті, після реєстрації Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України. Приєднання і злиття декількох пенсійних фондів однакового виду дозволяється. Забороняється реорганізовувати будь-які пенсійні фонди шляхом поділу чи виділення, а також приєднувати чи зливати пенсійні фонди різних видів.

¹ Про недержавне пенсійне забезпечення [Текст] : Закон України від 09.07.2003 № 1057-IV // Офіц. вісн. України. – 2003. – № 33. – Ст. 1769.

Станом на 31 грудня 2010 р. в Державному реєстрі фінансових установ містилася інформація про 101 недержавний пенсійний фонд та 43 адміністратори НПФ, з яких мають ліцензії з адміністрування НПФ – 36. При цьому 13 адміністраторів НПФ обслуговують більше ніж один недержавний пенсійний фонд. Кількість відкритих НПФ є найбільшою і на кінець зазначеного періоду становила 83, що пояснюється більшою доступністю їх до широких верств населення, тоді як учасниками професійних чи корпоративних НПФ можуть бути лише фізичні особи, які пов'язані за родом їх професійної діяльності або перебувають у трудових відносинах з роботодавцями-засновниками або роботодавцями-платниками. Кількість корпоративних фондів – 9, професійних – 9.

Особливістю створення НПФ є їх нерівномірне розміщення за територіальним принципом. У Києві, наприклад, зосереджено 70% усіх фондів, у той час як у таких областях, як Вінницька, Волинська, Закарпатська, Кіровоградська, Луганська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька та Чернігівська, не створено жодного фонду.

Створюються НПФ на підставі рішення засновників і не мають на меті одержання прибутку для його подальшого розподілу між засновниками. Засновником відкритого пенсійного фонду можуть бути будь-яка одна чи декілька юридичних осіб. Засновником корпоративного пенсійного фонду може бути юридична особа-роботодавець або декілька юридичних осіб-роботодавців, до яких можуть приєднуватися роботодавці-платники. Засновниками професійного пенсійного фонду можуть бути об'єднання юридичних осіб-роботодавців, об'єднання фізичних осіб, включаючи професійні спілки (об'єднання професійних спілок), або фізичні особи, пов'язані родом своєї професійної діяльності (занять).

Серед найбільших підприємств, які виступили засновниками та учасниками НПФ, є ВАТ «Укртелеком», ВАТ «Стирол», державне підприємство «Укрпошта». Серед банків – Національний банк України, Укрексімбанк. Серед об'єднань – Українська автомобільна корпорація. Серед профспілок – профспілка працівників енергетики та електротехнічної промисловості.

Роботодавець може стати платником уже створеного корпоративного пенсійного фонду на підставі договору про участь у ньому за умови визнання статуту фонду, внесення відповідних змін до колективного договору (за умови його наявності) й обов'язкового повідомлення Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України про свою участь у цьому фонді. Засновниками або роботодавцями – платниками корпора-

тивного пенсійного фонду можуть бути роботодавці – юридичні особи, що провадять свою діяльність беззбитково не менше ніж протягом одного фінансового року, крім випадків реорганізації юридичної особи.

Засновники відкритого пенсійного фонду не можуть бути ні зберігачами цього фонду, ні його аудиторами. Засновники корпоративного або професійного фонду й роботодавці – платники корпоративного пенсійного фонду не можуть бути ні зберігачами, ні аудиторами, ні компанією з управління активами цього фонду, ні його адміністратором. Юридична особа може бути одночасно засновником не більш як одного корпоративного чи одного професійного пенсійного фонду, але така юридична особа може бути засновником одного або більше відкритих пенсійних фондів.

За ст. 6 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» юридична особа, діяльність якої фінансується за рахунок Державного бюджету України або місцевих бюджетів, має право бути засновником корпоративного пенсійного фонду або здійснювати пенсійні внески до вже створених пенсійних фондів лише у випадках, якщо їх створення або здійснення пенсійних внесків передбачено законами України або рішенням відповідних місцевих рад. Заснування такими юридичними особами відкритих пенсійних фондів забороняється. Кошти, перераховані до пенсійного фонду будь-яким вкладником, не є власністю держави або органів місцевого самоврядування. Інакше кажучи, страхування бюджетною установою працівників у НПФ можливе лише в разі, якщо такі видатки передбачені в законі України про Державний бюджет на відповідний рік або в рішенні відповідної місцевої ради¹.

Державна реєстрація НПФ і видача йому відповідного свідоцтва провадяться Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України. Засновники фонду зобов'язані протягом 3-х місяців з дня реєстрації сформувати склад його ради. Рада НПФ повинна укласти договори про:

- а) адміністрування пенсійного фонду – з адміністратором, який має ліцензію на провадження діяльності з адміністрування пенсійних фондів;
- б) управління активами пенсійного фонду – з компанією з управління активами або з іншою особою, яка отримала ліцензію Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку на провадження такої діяльності;
- в) обслуговування пенсійного фонду зберігачем активів.

¹ Про недержавне пенсійне забезпечення [Текст] : Закон України від 09.07.2003 № 1057-IV // Офіц. вісн. України. – 2003. – № 33. – Ст. 1769.

Укладення пенсійних контрактів та отримання пенсійних внесків на рахунок НПФ до виконання цих вимог забороняється.

Фізична особа, на користь якої сплачуються пенсійні внески до НПФ і яка має право або набуде його на одержання пенсійних виплат з такого фонду, є учасником останнього. Ними можуть бути громадяни України, іноземці й особи без громадянства. Участь фізичних осіб у будь-якому НПФ є добровільною. Фізична особа може бути учасником декількох НПФ за власним вибором.

На кінець 2010 р. кількість учасників НПФ відповідно до укладених контрактів становила 569230 осіб, протягом року вона зросла на 72,1 тис. осіб, або на 14,5%. Як і в попередні роки серед учасників НПФ більшість становили особи віком від 40 до 55 років, а саме 40,2% (2009 р. – 41,4%, 2008 р. – 42,5%, 2007 р. – 41,9%). Крім того, частка учасників НПФ віком від 25 до 40 років становила 39,2% (2009 р. – 35,8%, 2008 р. – 35,5%, 2007 р. – 34%). Частки учасників НПФ вікових груп старше 55 років та до 25 років становили, відповідно, 13,5% (2009 р. – 14,2%, 2008 р. – 12,2%, 2007 р. – 9,3%) та 7% (2009 р. – 8,6%, 2008 р. – 9,9%, 2007 р. – 15,1%). При цьому серед учасників НПФ у розрізі вікових груп більше чоловіків.

Особа, яка сплачує пенсійні внески на користь учасника шляхом перерахування коштів до НПФ відповідно до умов пенсійного контракту та закону, є вкладником. Ними може бути сам учасник НПФ, подружжя, діти, батьки, роботодавець учасника фонду або професійне об'єднання, членом якого він є. У будь-якому пенсійному фонді його учасники можуть бути одночасно і вкладниками. Учасники відкритого пенсійного фонду мають право залишатися його учасниками у разі припинення здійснення пенсійних внесків на їх користь.

Єдиним органом управління пенсійного фонду є його рада. Рада НПФ створюється чисельністю не менше 5-ти осіб. Із числа її членів обираються голова й секретар ради простою більшістю голосів. Члени ради будь-якого НПФ обираються на 3 роки з правом переобрання на наступний строк з числа осіб, які: а) є дієздатними; б) відповідають кваліфікаційним вимогам, визначеним Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України і статутом пенсійного фонду; в) не були засуджені за умисні злочини; г) не були протягом останніх 7-ми років керівниками юридичних осіб, які визнані банкрутами або які зазнали процедури примусової ліквідації в період перебування цієї особи на керівній посаді; д) не є пов'язаними особами інших членів ради фонду. Згідно з п. 2.1 Кваліфікаційних вимог до членів рад недержавних пенсійних фондів та фахівців

з питань адміністрування недержавних пенсійних фондів, затверджених розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 27.11.2003 № 137, особа, яка претендує на обіймання посади члена ради НПФ, повинна мати: а) повну вищу освіту й загальний стаж роботи не менше 10-ти років або повну вищу економічну чи юридичну освіту й загальний стаж роботи не менше 5-ти років; б) кваліфікаційне свідоцтво фахівця з питань діяльності НПФ; в) бездоганну ділову репутацію.

Рада від імені пенсійного фонду: а) укладає договір з адміністратором; б) заслуховує звіти про діяльність адміністратора, осіб, які здійснюють управління активами пенсійного фонду, зберігача і приймає рішення щодо цих звітів; в) затверджує інформацію про фінансовий стан пенсійного фонду, яка підлягає оприлюдненню, й розглядає аудиторський висновок; г) здійснює контроль за цільовим використанням активів фонду. Засідання ради фонду скликаються головою ради не рідше одного разу на квартал. Її засідання є правомочним, якщо в ньому беруть участь більше половини загальної кількості її членів. Рішення ради приймаються простою більшістю голосів її членів, які беруть участь у засіданні. У разі рівної кількості голосів вирішальним є голос голови ради фонду.

Організаційно-технічне й матеріальне забезпечення діяльності ради та проведення зборів засновників здійснюється адміністратором фонду за рахунок коштів, сплачених йому відповідно до умов договору про адміністрування. Для забезпечення своєї діяльності фонд користується послугами визначених осіб на підставі договорів, які укладаються радою фонду, тобто пенсійні фонди безпосередньо не здійснюють фінансових операцій і не надають фінансових послуг. Адміністратором недержавного пенсійного фонду може бути: юридична особа, яка надає професійні послуги з адміністрування недержавних пенсійних фондів (професійний адміністратор); юридична особа – одноосібний засновник корпоративного пенсійного фонду, який прийняв рішення про самостійне здійснення адміністрування такого фонду; компанія з управління активами.

Адміністратор діє від імені пенсійного фонду і в інтересах його учасників. Він зобов'язаний: а) укладати пенсійні контракти від імені пенсійного фонду; б) забезпечувати здійснення пенсійних виплат його учасникам; в) надавати зберігачеві розпорядження щодо перерахування грошових коштів для оплати витрат, що здійснюються за рахунок пенсійних активів; г) складати звітність у сфері недержавного пенсійного забезпечення, вес-

ти бухгалтерський облік і подавати фінансові звіти уповноваженим органам виконавчої влади й раді пенсійного фонду та ін.

За Положенням про оприлюднення інформації про діяльність недержавного пенсійного фонду, затвердженим розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 16.12.2004 № 3100¹, адміністратором фонду один раз на рік, але не пізніше 1 червня року, наступного за звітним, шляхом розміщення вказаної інформації на Web-сайті зазначеної Державної комісії й публікації в одному з друкованих засобів масової інформації, перелік яких визначено Держфінпослуг України, оприлюднюється інформація про діяльність НПФ. До такої інформації входять:

- а) інформаційний проспект НПФ, затверджений підписом уповноваженої особи – адміністратора фонду – і скріплений його печаткою;
- б) відомості про об'єкти інвестування активів НПФ та зміни чистої вартості активів й чистої вартості одиниці пенсійних внесків, затверджені підписами уповноважених осіб – адміністратора фонду, зберігача й особи (осіб), яка здійснює (здійснюють) управління активами, і скріплені печатками цих юридичних осіб;
- в) інформацію про фінансовий стан НПФ;
- г) висновок аудитора (аудиторської фірми) за результатами аудиторської перевірки НПФ.

Пенсійні внески. Одним з основних якісних показників, які характеризують систему недержавного пенсійного забезпечення, є сплачені пенсійні внески. До НПФ вони сплачуються в розмірах і в порядку, встановлених пенсійним контрактом, відповідно до умов обраних пенсійних схем. Зазначені в контракті розміри сплачуваних до пенсійного фонду внесків можуть змінюватися відповідно до умов обраних пенсійних схем. Внески за страхуванням ризику настання інвалідності або смерті учасника НПФ сплачуються в порядку, вказаному в пенсійному контракті.

Рада фонду має право встановити мінімальний розмір пенсійних внесків – 10% мінімальної заробітної плати в розрахунку на один місяць.

У колективному договорі може визначатися розмір пенсійних внесків до корпоративного або професійного фонду, що сплачуються за кошти засновників цих фондів і роботодавців-платників. Засновники цих фондів і роботодавці-платники можуть пропонувати їх учасникам укладення до-

¹ Про затвердження Положення про оприлюднення інформації про діяльність недержавного пенсійного фонду [Текст]: розпорядження Держ. ком. з регулювання ринків фін. послуг від 16.12.2004 р. № 3100 // Офіц. вісн. України. – 2004. – № 52. – Ч. 2. – Ст. 3485.

говору страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника НПФ, обов'язкового для всіх його учасників, згідно з визначеним порядком укладення такого договору й розміру внесків на такий вид страхування. Загальний розмір страхових внесків, які сплачуються за цим видом страхування, не може перевищувати 1% розміру пенсійного внеску, сплачуваного засновником або роботодавцем-платником за кожного учасника НПФ. Внески за цим видом страхування сплачуються в порядку, визначеному пенсійним контрактом.

У разі прийняття фізичною особою рішення щодо накопичення страхових внесків у пенсійному фонді на умовах, визначених законодавством, розмір таких пенсійних внесків встановлюється згідно із законодавством про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування. При цьому вимога щодо сплати пенсійного внеску у розмірі не нижче мінімального не застосовується.

Максимальний розмір внесків за пенсійними схемами недержавного пенсійного забезпечення не обмежується. Пенсійні внески сплачуються, як правило, в національній валюті України, – а у випадках, передбачених законодавством України, в іноземній валюті за офіційним обмінним курсом НБУ, що діє на момент сплати, шляхом готівкових та (або) безготівкових розрахунків. Юридичні особи внески сплачують лише в безготівковій формі.

Аналізуючи динаміку сплачених пенсійних внесків, слід зазначити, що надходження пенсійних внесків за 2010 р. збільшились на 22,6% і становило 925,4 млн грн. Однак слід зазначити, що протягом 2009 р. Держфінпослуг було погоджено 16 рішень щодо тимчасового припинення сплати пенсійних внесків за власні кошти 10 роботодавцями-платниками за двома корпоративними пенсійними фондами (1 рішення стосовно одного НПФ, 15 – стосовно іншого); протягом 2010 р. – жодного рішення. Двома роботодавцями-платниками сплату пенсійних внесків до двох корпоративних пенсійних фондів було поновлено у термін, встановлений законодавством.

Пенсійний контракт і пенсійна схема. Пенсійний контракт є договором між пенсійним фондом та його вкладником, згідно з яким здійснюється недержавне пенсійне забезпечення учасника (учасників) фонду за визначеною пенсійною схемою.

Пенсійна схема – це документ, який визначає умови й порядок недержавного пенсійного забезпечення учасників фонду. Схема повинна відображати: а) опис усіх видів та умов здійснення пенсійних виплат;

б) порядок визначення їх розміру; в) строк і порядок здійснення пенсійних виплат; г) порядок і строки сплати пенсійних внесків; д) умови й порядок участі в пенсійній схемі; е) права й обов'язки вкладника, учасника фонду за даною пенсійною схемою; є) інші умови, що не суперечать законодавству.

Пенсійні схеми підлягають реєстрації в Державній комісії з регулювання ринків фінансових послуг України. Згідно з Положенням про реєстрацію статуту недержавного пенсійного фонду та пенсійних схем, затвердженого розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 17.08.2004 № 2080¹, пенсійна схема є невід'ємним додатком до статуту НПФ, у якому визначаються умови й порядок недержавного пенсійного забезпечення його учасників, що здійснюється цим фондом, про що обов'язково зазначається в його статуті. НПФ може використовувати декілька пенсійних схем. Його вкладники мають право вільно вибрати схему, а також її змінити, але не частіше одного разу на 6 місяців. Кожен примірник пенсійної схеми разом зі статутом корпоративного або професійного пенсійного фонду погоджується з уповноваженими представниками трудових колективів відповідних юридичних осіб – роботодавців у порядку, встановленому чинним законодавством, і підписується цими представниками. Якщо засновником пенсійного фонду є професійна спілка, погодження його статуту оформлюється рішенням її виборного органу, який має відповідні повноваження, надані статутом професійної спілки відповідно до Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності»².

Для реєстрації статуту пенсійного фонду, в тому числі пенсійних схем, представник його засновників подає до Держфінпослуг відповідні документи. Строк проведення реєстрації не повинен перевищувати 30 календарних днів з дати надходження документів.

Не може бути відмовлено в укладенні пенсійного контракту з відкритим пенсійним фондом особі, яка відповідає вимогам Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення». Кожен вкладник фонду може укласти один або декілька пенсійних контрактів з адміністраторами одного чи декількох пенсійних фондів на користь осіб, визначених цим Законом.

¹ Про затвердження Положення про реєстрацію статуту недержавного пенсійного фонду та пенсійних схем [Текст] : Розпорядження Держ. ком. з регулювання ринків фін. послуг від 17.08.2004 р. № 2080 // Офіц. вісн. України. – 2004. – № 34. – Ст. 2301.

² Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності [Текст] : Закон України від 15.09.1999 № 1045-XIV // Офіц. вісн. України. – 1999. – № 38. – Ст. 1889.

Вкладник фонду, який є його учасником, має право в односторонньому порядку розірвати пенсійний контракт, який укладено з ним особисто, або вимагати зміни його умов.

Змістом пенсійного контракту є сукупність умов, що визначають взаємні права й обов'язки його сторін. За значенням контрактні умови поділяються на істотні і факультативні.

Істотні умови пенсійного контракту:

а) паспортні дані вкладника фонду, його ідентифікаційний номер Державного реєстру фізичних осіб – платників податків та інших обов'язкових платежів (якщо вкладником є фізична особа) або повне найменування, місцезнаходження (юридична адреса) постійно діючого органу управління, реєстраційні й банківські реквізити вкладника фонду (якщо вкладником є юридична особа);

б) паспортні дані учасника фонду та його ідентифікаційний номер Державного реєстру фізичних осіб – платників податків та інших обов'язкових платежів;

в) посилання на обрану вкладником фонду пенсійну схему;

г) строк дії пенсійного контракту, умови його зміни й розірвання;

д) порядок розрахунків між пенсійним фондом та учасником фонду в разі дострокового розірвання пенсійного контракту або ліквідації пенсійного фонду;

е) права, обов'язки, відповідальність сторін і порядок розв'язання спорів;

є) розмір пенсійних внесків та умови його зміни.

За згодою сторін у пенсійному контракті також можуть бути зазначені інші умови.

Пенсійний контракт укладається в письмовій формі щонайменше в 3-х примірниках, якщо контракт укладається із вкладником, який не є учасником відповідного пенсійного фонду, або у 2-х примірниках, якщо вкладник є його учасником. Разом із примірником пенсійного контракту адміністратор повинен надати вкладнику й учаснику фонду: а) пам'ятку з роз'ясненнями основних положень пенсійного контракту; б) копію зазначеної в пенсійному контракті пенсійної схеми; в) витяг з основних положень статуту пенсійного фонду й (або) на вимогу вкладника фонду – копію останнього. Один примірник пенсійного контракту залишається в адміністратора.

Пенсійний контракт набирає чинності з моменту його підписання вкладником фонду й адміністратором.

Його дія вважається закінченою:

а) після повного виконання вкладником фонду своїх зобов'язань за контрактом та укладення учасником фонду договору з пенсійним фондом про виплату пенсії на визначений строк;

б) після передачі пенсійних коштів учасника фонду страховій організації згідно з укладеним ним договором страхування довічної пенсії;

в) після передачі пенсійних коштів учасника фонду банківській установі відповідно до укладеного ним договору про відкриття пенсійного депозитного рахунку;

г) у випадку смерті учасника фонду й виконання передбачених у зв'язку із цим умов;

д) при ліквідації фонду;

е) якщо вкладник фонду змінив пенсійний фонд;

є) при ліквідації вкладника фонду – юридичної особи без визначення його правонаступника;

ж) у разі дострокового розірвання контракту;

з) в інших випадках, передбачених пенсійним контрактом.

Станом на 31 грудня 2010 р. адміністраторами недержавних пенсійних фондів було укладено 69741 пенсійний контракт із 56139 вкладниками, з яких 2385 вкладників, або 4,2%, – юридичні особи, на яких припадає 884,6 млн грн пенсійних внесків (95,6% від загального обсягу пенсійних внесків за системою недержавного пенсійного забезпечення), а 53754 вкладники, або 95,8%, – фізичні особи. При цьому, порівняно з кінцем 2009 р. кількість контрактів з юридичними особами зросла на 8,5%, а з фізичними особами – на 12,5%. Аналіз укладених адміністраторами НПФ контрактів із вкладниками свідчить про нерівномірну динаміку їх зростання в професійних, корпоративних і відкритих фондах. Найбільш високий приріст нових контрактів забезпечено в професійних НПФ, у той же час найменшу кількість контрактів укладено вкладниками корпоративних НПФ.

Поняття й види пенсійних виплат. Умови і строки їх здійснення.

Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» визначено, що пенсійна виплата – це грошова виплата учасникові недержавного пенсійного забезпечення або його спадкоємцям, що здійснюється за рахунок накопичених у недержавному пенсійному фонді й облікованих на індивідуальному пенсійному рахунку грошових коштів у передбачених законом випадках.

НПФ здійснюють такі види пенсійних виплат, як пенсія на визначений строк і одноразова пенсійна виплата. Розміри пенсійних виплат визнача-

ються з урахуванням сум пенсійних коштів, що обліковуються на індивідуальному рахунку учасника фонду, тривалості виплати й формули розрахунку величини пенсії на визначений строк.

Підставами для здійснення пенсійних виплат НПФ є:

- 1) досягнення учасником фонду пенсійного віку, визначеного відповідно до Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення»;
- 2) визнання учасника НПФ інвалідом;
- 3) медично підтверджений критичний стан здоров'я (онкозахворювання, інсульт тощо) учасника фонду;
- 4) виїзд учасника фонду на постійне проживання за межі України;
- 5) смерть учасника фонду.

Пенсійний вік, по досягненні якого учасник фонду має право на отримання пенсійної виплати, визначається за його заявою, крім випадків, коли пенсійний вік визначається пенсійним контрактом відповідно до закону, що встановлює обов'язковість відрахувань на недержавне пенсійне забезпечення для окремих категорій громадян. Пенсійний вік, що визначається учасником фонду, може бути меншим або більшим від пенсійного віку, який надає право на пенсію за загальнообов'язковим державним пенсійним страхуванням, але не більше ніж на 10 років.

У заяві учасника фонду, де визначається дата настання його пенсійного віку, учасник фонду зобов'язаний зазначити вид обраної ним пенсійної виплати. Заява подається адміністраторові пенсійного фонду не пізніше ніж за 2 місяці до настання пенсійного віку, визначеного учасником фонду.

Довічна пенсія (довічний анuitет) виплачується учасникові фонду страховою організацією, з якою він уклав договір страхування довічної пенсії, за рахунок перерахованих їй грошових коштів.

Договір страхування довічної пенсії укладається між учасником фонду і страховою організацією згідно із законодавством про страхування з урахуванням вимог, передбачених Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» і пенсійним контрактом, після настання пенсійного віку, визначеного учасником фонду. Учасник фонду повідомляє адміністратора про обрану ним страхову організацію й подає письмову заяву про перерахування до неї належних йому пенсійних коштів. Для укладення договору він подає страховій організації довідку адміністратора про обсяг останніх. Учасник фонду, крім учасника накопичувальної системи пенсійного страхування, має право перерахувати до страхової організації свої пенсійні кошти повністю або частково. Порушення адміністратором або страховою організацією, з якою укладено договір страхування довічної пенсії, порядку

оплати договору страхування або виплати відповідної пенсії, встановленого пенсійним контрактом або договором страхування довічної пенсії, не може бути підставою для будь-якого обмеження права учасника фонду на належні йому пенсійні кошти й обумовлені виплати¹.

Виплата пенсії на визначений строк здійснюється адміністратором пенсійного фонду:

- за бажанням учасника фонду, який має право на отримання пенсійних виплат відповідно до його заяви;
- на вимогу учасника фонду з дня виникнення в нього права згідно з умовами пенсійного контракту на страхування довічної пенсії, якщо придбання довічного ануїтету може негативно вплинути на розмір пенсійних виплат.

Пенсія на визначений строк розраховується виходячи зі строку не менш як 10 років від початку здійснення першої виплати. Виплата цієї пенсії, що здійснюється за рахунок коштів пенсійного фонду, розпочинається з дня досягнення учасником фонду віку, означеного в його заяві, зі здійсненням першої виплати протягом 45 робочих днів.

Пенсійна виплата може здійснюватися адміністратором одноразово на вимогу учасника фонду, якщо:

- медично підтверджено критичний стан здоров'я (онкозахворювання, інсульт тощо) або настання інвалідності учасника фонду;
- сума належних йому пенсійних коштів на дату настання пенсійного віку не досягає мінімального розміру суми пенсійних накопичень, установленого Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України;
- був здійснений виїзд учасника фонду на постійне проживання за межі України.

Пенсійна виплата здійснюється одноразово спадкоємцям учасника фонду адміністратором у передбачених законом випадках. Виплата, що здійснюється одноразово, визначається виходячи із суми пенсійних коштів, які обліковуються на індивідуальному пенсійному рахунку учасника фонду на день подання заяви на її отримання. Пенсійна виплата, що здійснюється одноразово, провадиться протягом 5-ти робочих днів після отримання відповідної заяви й необхідних документів.

Пенсійні кошти, накопичені в пенсійному фонді, страховій організації чи на пенсійному депозитному рахунку за час перебування в шлюбі одним із подружжя, є спільним його майном, якщо інше не передбачено шлюбним

¹ Про недержавне пенсійне забезпечення [Текст] : Закон України від 09.07.2003 № 1057-IV // Офіц. вісн. України. – 2003. – № 33. – Ст. 1769.

контрактом. У разі розподілу пенсійних коштів у зв'язку з розірванням шлюбу кожна зі сторін повинна визначити відповідно фонд, страхову організацію чи банківську установу, яка має право на відкриття пенсійного депозитного рахунку, для передачі належної їй частини пенсійних коштів і письмово повідомити про це адміністратора, страхову організацію чи банківську установу, з яких передаються ці кошти. Пенсійні кошти успадковуються особою, яка є спадкоємцем їх власника згідно із цивільним законодавством України.

Пенсійні виплати (одноразові та на визначений строк) станом на 31 грудня 2010 р. становили 158,2 млн грн, збільшившись за 2010 р. на 75,6%. Сукупно недержавними пенсійними фондами протягом 2010 р. було здійснено пенсійних виплат 46725 учасникам та 1105 спадкоємцям, тобто 8,2% учасників від їх загальної кількості отримали пенсійні виплати протягом 2010 р. Це зумовлено в першу чергу невеликою часткою учасників вікової групи старше 55 років.

Слід підкреслити, що велике значення при запровадженні недержавного пенсійного страхування (а також й обов'язкового соціального страхування) та здійснення інвестиційної діяльності має рівень фахівців, які будуть працювати у зазначеній сфері. На порядок денний постає питання підготовки нового покоління правників: юристів-фінансистів, юристів-актуаріїв тощо. Юрист-актуарій – це фахівець, який використовує правовий, математичний апарат, статистичні і юридичні методи, фінансово-правовий аналіз для оцінки фінансових та правових наслідків від невідзначених майбутніх подій. Це дає змогу системам обов'язкового пенсійного страхування (а також усім видам обов'язкового соціального страхування) оцінювати свої фінансові зобов'язання, майбутні грошові потоки та необхідні страхові внески, пріоритети розвитку фондового ринку як усередині країни, так і на міжнародному рівні тощо.

Соціальне страхування здійснюється на таких загальних засадах: обов'язковість соціального страхування усіх працюючих за наймом; забезпечення осіб, що працюють самостійно, тільки тими видами забезпечення, у фінансуванні яких вони беруть участь; надання можливості додаткового добровільного страхування у системі загальнообов'язкового соціального страхування з метою одержання додаткового матеріального забезпечення; рівноправність усіх застрахованих осіб стосовно зобов'язань із фінансування витрат і одержуваних у результаті цього прав і гарантій; державна гарантованість виплат за загальнообов'язковим соціальним страхуванням.